

HØRSENS KOMMUNE

Skanderborg
KOMMUNE

MILJØMINISTERIET

Skov- og Naturstyrelsen

1 | 1 400 70 00 00

Mossø

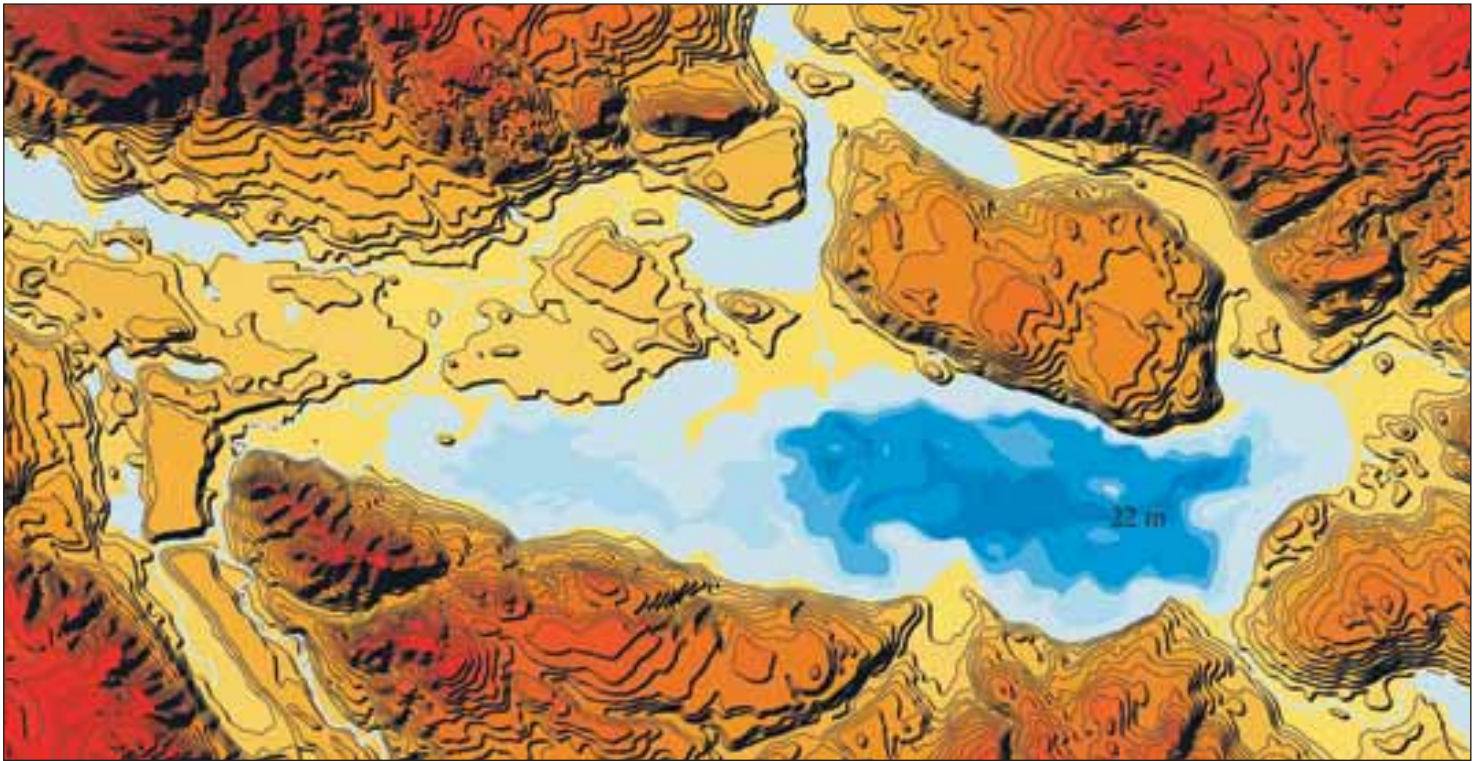
Det midtjyske Søhøjland

Søhøjlandet er efter danske forhold af overordentlig stor dimension. Området er præget af store bakker, dalterasser og dødishuller dannet i slutningen af sidste istid.

De eroderede moræneflader er gennemskåret af dybe dale, der sandsynligvis ikke alene

er skabt under istiderne, men som også er et resultat af forkastninger dybt nede i grundfjeldssoklen. Mossø er med sine ca. 1700 ha Jyllands største sø. Den gennemløbes af Danmarks længste vandløb, Gudenå, der strækker sig fra Tinnet krat til Randers Fjord.

Vest for Mossø ligger Klosterkær, der er et deltaområde opbygget af aflejringer fra Gudenåen. I dag er Mossø med omgivelser fredet for at bevare området i sin nuværende tilstand og for at sikre offentlighedens adgang.

Udarbejdet af Bendt Nielsen

Terrænet omkring Mossø gennemskæres af den nordsydgående Gudenådal og østvestgående dal med Mossø og Salten Langsø og tilhørende terrasser. Højdeforskellen mellem kurverne er 5 m. 1 cm på kortet svarer til ca. 800 m i terræn.

Plantevæksten varierer med landskabets former. Højest ligger det bakkede morænelandskab med landbrugsjord. Tættere ved Gudenåen ses de flade Gudenåterasser skabt af istidens smeltevand. De sandede flader er enten bevokset med Lyng, nåletræsplantager eller ligger hen som magre marker. I overgangen mellem terrasserne findes de stejle skrænter uegnet til landbrugsdrift. De tørre sydvendte skrænter er ofte bevokset med Hedelyng og Enebær. På de nordvendte skrænter har den oprindelige skov overlevet som krogede Ege eller Bøge. På de fugtige enge i bunden af ådalen gror den gule Engkabbeleje om kap med den lille Trevlekrone. Hvor græsningen er ophørt gror engene til i Pil og El.

Forsidefoto: Jan Kofod Winther

Foto: Bert Wiklund

Foto: Bendt Nielsen

Foto: Bendt Nielsen

Kulturhistorie

Søhøjlandet er naturpræget og tyndt befolket. Området har dog altid været brugt af mennesker fra jægerstenalderen, over klostertiden til den tidlige industrialisme.

Stenalderen

Langs søer og åer kan der mange steder findes redskaber fra stenalderen, den såkaldte Gudenåkultur. Gudenåkulturen er en sammenblanding af Maglemose-, Kongemose- og Ertebøllekulturen, og rummer således stenredskaber fra flere ældre stenalderkulturer fra perioden 7.500-4.000 f. Kr. På Gudenåmuseet er udstillet mange flintredskaber opsamlet på områdets marker.

Klosterkulturen

Langs Gudenåen og specielt på denne egn lå i middelalderen flere klostre. På den nuværende Gl. Vissingklostergårds plads lå nonneklostret Vissing Kloster af Benediktinerordenen, og hvor Klostermølle ligger, byggede Benediktinermunkene Voer Kloster. Egnens største og kendteste kloster var dog Cistercienserklostret Øm på nordsiden af Mossø. Klostrene var et stort aktiv for egnen, og har bidraget stærkt til egnens udvikling gennem middelalderen.

Udviklingen i Gl. Rye gik da også næsten i stå, da Øm Kloster blev nedlagt efter reformationen.

Foto: Erik Abitz

Slibesten brugt til træslibning ved Klostermølle.

Mølleindustrien

Allerede i middelalderen blev vandkraften fra Gudenåen anvendt til kornmaling og som stampeværk til valkning af klæde. Med industrialiseringen i sidste århundrede tog mølleudviklingen rigtig fart. Flere vandmøller blev ombygget til industrimøller til blandt andet produktion af papirmasse.

Friluftslivet

Den storslåede natur i Søhøjlandet giver rige muligheder for naturoplevelser. I området findes mange afmærkede vandre- og cykelruter, gode campingfaciliteter og muligheder for kanosejlds.

Foto: Bendt Nielsen

Kanosejlds ved Klostermølle.

Dyrelivet ved Mossø

Fuglelivet

Mossø er hjemsted for et rigt fugleliv bl.a. med mange andefugle. I fuglereservatet på Emborg Odde yngler en koloni af Hættemåger. De er aggressive, og yder herved beskyttelse over for rovfugle. Dette benytter den Sorthalsede Lappedykker, som yngler i mågekolonien. Sorthalset Lappedykker er derfor kun almindelig i søer med mågekolonier. Senere på sommeren ses Lappedykkeren langs rørskoven, hvor den finder sin føde, der består af smådyr.

Den Toppede Lappedykker lever mest af fisk, og holder derfor til på søfladen. Her konkurrerer den med rovfisken Sandart om småfisk. Derfor veksler dens antal meget med mængden af fisk.

Mossø er så stor, at den for fuglene virker som en fjord. Ved søen ses i træktiden flere havfugle som Ederfugl, Lom og Sortand.

Foto: Bendt Nielsen

Sorthalset Lappedykker.

Fiskelivet

Mossø har i kraft af sin størrelse og varierende dybdeforhold et rigt fiskeliv. Mange familier har tidligere ernæret sig ved fiskeri i søen. Der er ca. 20 fiskearter i søen. Aborre, Skalle og Hork er nok de mest talrige, mens Sandart, Ål og Søørred har størst fiskerimæssig interesse.

Sandarten er en rovfisk, der jager ved hjælp af lugtesansen. Den har derfor gode betingelser i Mossøs grumsede vand i forhold til Gedden, der især jager ved hjælp af synet.

For at sikre fiskenes vandring i Gudenåen opstrøms fra Mossø etablerede Skov- og Naturstyrelsen i 1992 et fiskestryk til Dødeå uden om Riværket, og ved Klostermølle blev der bygget en fisketrappe. I begyndelsen af april kan vandet ved Klostermølle nærmest koge af småfisk, når store stimer af den lille laksefisk Smelten vandrer op i vandløbene for at gyde.

Foto: Bendt Nielsen

Fisketrappen giver fiskene mulighed for at passere opstemningen ved Klostermølle.

Vandreture

Klostermølle og Klosterkanalen – ca. 2 km (P1 og P3)

Mellem søbredden og den skovklædte højderyg lå **Voer Kloster**. Klostret omtales første gang år 1183. Det var indtil reformationen kloster for Benediktinermunke. I dag ligger fundamentet skjult under Klostermøllens bygninger. Rester af munkesten og overlevede klosterplanter kan stadig findes omkring husene.

I 1872 blev **Klostermølle** ombygget til træsliberi med produktion af papirmasse. De store slibesten ved møllebygningen vidner om dette. En lille damper sejlede indtil 1932 papirmassen til Alken ved Mossøs østende, hvorfra det fortsatte med jernbane. I 1933

Den 90 m lange tørrelade i træ ved Klostermølle.

blev møllen omlagt til fremstilling af pap. De gamle fabriksbygninger er nu revet ned. I dag ses kun den store tørrelade, der har været brugt til tørring af pappladerne. I 1974 blev papproduktionen nedlagt. Klostermølle blev opkøbt af Miljøministeriet i 1975 og drives i dag af Skov- og Naturstyrelsen. Der er offentlig adgang.

Vandrestien går langs den 1300 m lange **Klosterkanal**. Kanalen blev gravet af munkene i middelalderen for at udnytte vandkraften til klostrets vandmølle. Stien fortsætter til Riværket og det nyetablerede fiskestryg. Riværket blev i sin tid bygget af munkene for at tvinge vandet ad den gravede kanal. Spærringen bestod oprindeligt af ris deraf navnet, Risværket. Kanalen er omgivet af tæt elleskov, og der er et rigt fugleliv. Er man heldig, kan man se den farvestrålende Isfugl flyve tæt ved vandoverfladen eller Vandstæren på lur efter føde i kanalen.

Pinddal Mose – ca. 4 km (P4)

I Pinddalen føres vandet fra Fåresø til Gudenåen. Pinddal er en langstrakt mose, hvor der indtil 1950'erne har været gravet tørv. Mosen er opdelt i mange smålodder, da samtlige

huse og gårde i omegnen havde et tørveskifte til forsyning med brændsel. Overalt i mosen findes de små mosehuller med stejle skrænter og stillestående vand. Mange af tørvegravene er i dag ved at gro til med pil og birk.

Enebærskrænt ved Ryvej nord for Dødeå.

Øverst i Pinddalen ligger Fåresø omgivet af lyngklædte bakker og næringsfattige mosehuller. Langs Fåresøens bredder gror blandt andet Tranebær med sine røde bær og den kødædende plante Soldug. Navnet Fåresø stammer fra dengang man vaskede fårene i søen før efterårsklipning.

Dørup Skov – ca. 5 km (P5 og P6)

Fra den gamle hestestald med landskabsudstilling i Dørup starter den afmærkede rute gennem Dørup Skov. Dørup Skov er en meget afvekslende parcelskov med lodder af nåleskov, bøgeskov eller hedeblader med Blåbær. Fra **Møgelkol** er der en vid udsigt over Mossø. Turen kan også begynde i **Voerladegård**. Her lå i middelalderen ladegården til Voer Kloster. Mellem klostret og ladegården ses stadig spor efter den tids hulveje.

Voerladegård Kirke hørte i middelalderen under Voer Kloster.

Hem Odde – ca. 2 km (P7)

Fra parkeringspladsen fører en sti ud til Hem Odde, hvor der er offentligt opholdsareal langs hele østsiden. Der er sandstrand, hvorfra man kan bade i søen. Yderst på odden vokser en spændende kratkov af krogede bøge og ege. Fra odden er der en fin udsigt over Mossø.

I Klosterkær ses flere af Gudenåens tidligere løb. I dag fungerer den gravede Klosterkanal som hovedafløb (øverst til venstre) og Dødeå som sideafløb (midt i kærret).

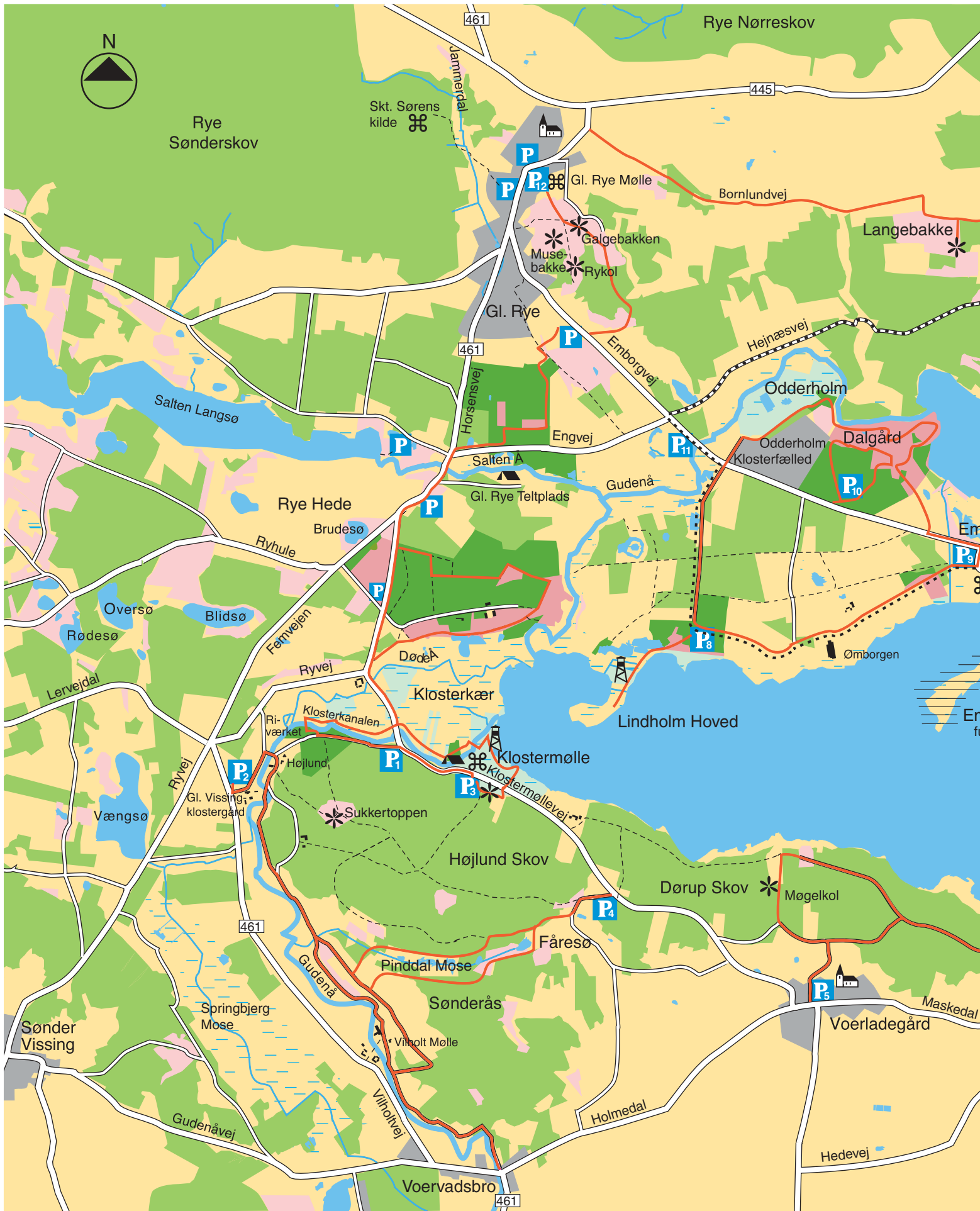
Sukkertoppen – ca. 3 km (P1 og P2)

Sukkertoppen rejser sig 108 m over havets overflade. Sukkertoppen kan bestiges ad flere stier. Stien fra **P2** går gennem landsbyen Højlund og den åbne bøgeskov. Fra Sukkertoppen er der en storslået udsigt over Gudenådalen.

Sukkertoppen er opkaldt efter sit hvide sukkerlignende kvartssand, der tidligere lå blottet, da arealet blev hårdt afgræsset. For at friholde udsigten er skrænterne ryddet for træer. På skråningerne er bevaret enkelte

Enebær og krogede Bøge. Træernes forvredne og buskagtige facon er et resultat af dattidens græsning og stævning.

Sukkertoppens stejle sider og høje beliggenhed har gjort den velegnet som tilflugtssted i krigstid. På den sydvestlige ende af toppen findes spor efter et voldsted fra vikingetiden.

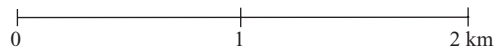

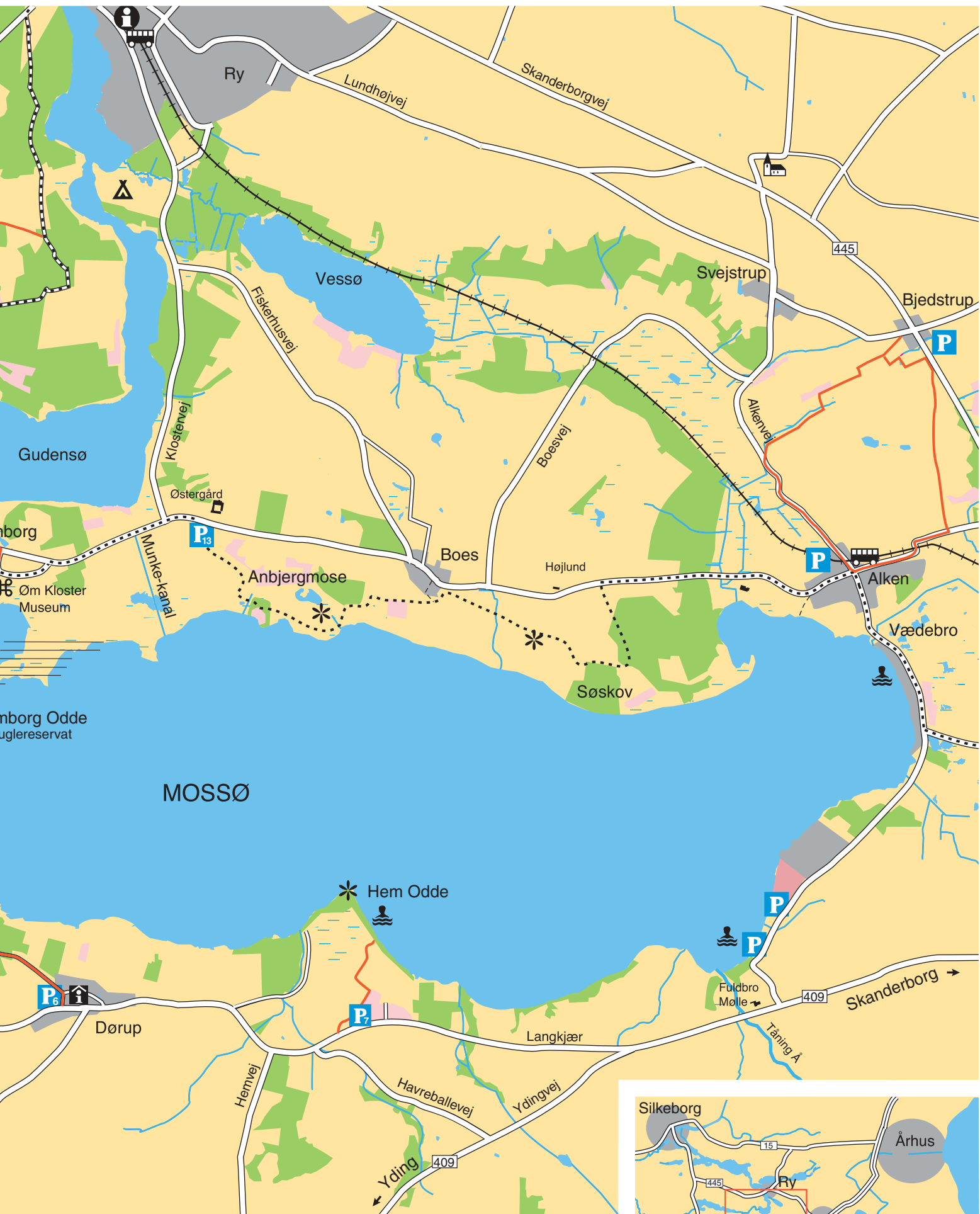
Signaturforklaring:

- Afmærkede stier
- - - - Skovspor/ sti
- · · · · Langtursti - afmærket (Århus - Silkeborg)
- Private veje
- Offentlige veje

- Seværdighed
- Fugletårn
- Udsigtspunkt
- Teltplads
- Campingplads
- Badested

- Turistbureau
- Information ubemandet
- Jernbanestation

Statsejet	Privatejet	
		Hede/ overdrev
		Mose/ eng
		Skov/ bevoksning
		By, sommerhusområde
		Fuglereservat

VÆRN om naturen og dens værdier
 HUNDE skal føres i snor
 KAST ikke affald i naturen
 TÆNK på brandfaren
 TELTNING kun på telt- og campingpladser
 WINDSURFING ikke tilladt

Vandreture

Gudenådalen – ca. 8 km (P2)

Den afmærkede sti forløber på Gudenådalens første terrasse på østsiden af åen. Mange steder går stien på kanten af åbrinken. Nogle steder har Gudenåen gravet sig ind i kanten, og der er opstået op til 10 meter høje skrænter. Fra stien er der mange fine kig ud over Gudenåen, og de afgræssede enge.

Undervejs passeres den privatejede Vilholt Mølle, som engang var træsliberi under Klostermølle. Møllesøen nedlægges, og i efteråret 2008 genskabes Gudenåens oprindelige forløb. Turen fortsætter til Voervadsbro og over det tidligere Voer Vad til Vilholtvej, der går på kanten af terrassefladen vest for Gudenå.

Gudenå bugter sig gennem de afgræssede enge.

Tomten af Øm Kloster.

Øm Kloster Museum (P9)

I 1100-tallet brød en gruppe Cisterciensermunkke op fra Vitskøl Kloster i Himmerland. Efter en omflakkende tilværelse nåede de til Øm. Her grundlagde de i 1175 Øm Kloster. Cisterciensermunkene var dygtige jordbrugere og foretrak at placere deres klostre i skov og øde områder, som ved flittigt arbejde blev gjort til mønsterbedrifter.

I følge klosterkrøniken fandt en munk ved nivellering med blylod frem til, at vandstanden var en alen højere i Mossø end i Gudensø. Munkene kunne således grave en 700 m lang kanal mellem Mossø og Gudensø blandt andet til at drive klostrets kornmøller. Endnu en kanal blev gravet øst for klostret, og derved

dannedes en ø, munkene kaldte Cara Insula, Den kære Ø.

Kort efter reformationen blev klostret opgivet og klostrets ejendomme inddraget af kongen. Klostret blev nedrevet og byggematerialet brugt til ombygningen af Skanderborg Slot, der hørte under kronen.

I dag er dele af klostrets fundamenter udgravet. De udgør en af de bedst bevarede grundplaner af et middelalderkloster. Også en hospitalskirkegård er udgravet, og i museumsbygningerne får man et godt indtryk af sygdomme og behandlingsformer og af klostrets religiøse og økonomiske liv.

Cisterciensernonner besøger Øm Kloster Museums urtegård med klostertidens urter.

Emborg Vestermark-Dalgård – ca. 6 km (P8, P9, P10 og P11)

Den tørre og sandede terrasseflade er i dag en sammensat mosaik af tætte nåletræsplantager, hedeflader og flere mindre søer. Fra Emborg går den afmærkede sti ad grusveje i det overvejende privatejede område og passerer blandt andet det katolske lejrcenter Ømborgen. Fra stien er der udsigt over Mossø og fuglereservatet på Emborg Odde.

Turen fortsætter over asfaltvejen til Odderholm. Ved Odderholm har den brede Gudenå nærmest karakter af flod, når den bugter sig langs det afgræssede sumpområde.

Herfra går man videre over de tørre overdrev på Dalgårds jorder. På overdrevet gror de karakteristiske tørketålende planter som Håret Høgeurt, Gul Evighedsblomst og Sandskæg. Andre steder er jordbunden så næringsfattig, at kun mosser og laver kan overleve. Fra overdrevsarealerne er der en storslået udsigt til Gudensø. Nord for søen ses den lynglædte Langebakke, der er ryddet for træopvækst.

Ved Dalgård strækker overdrevet sig helt ned til Gudensø.

Fra P10 går en ca. 2 km lang rundtur over Dalgårds jorder med de lysåbne nåletræsplantager, tilplantede landbrugsjorder og overdrevsarealerne ved Gudensø. Dalgården administreres af Skov- og Naturstyrelsen.

Knopsvane med unger.

Rørspurv

Lindholm Hoved – ca. 2 km (P8)

Turen går langs pile- og ellekrat. Undervejs vil man fra rørskoven høre flere småfugle blandt andet Rørsanger og Rørspurv. Ved foden af Lindholm Hoved er der opført et fugletårn, hvorfra man kan iagttage Mossøs rige fugleliv. Hættemåger fra kolonien i fuglereservatet på Emborg Odde. Troland, Gravand og Taffeland på jagt efter føde langs rørsumpen. Flokke af Grågæs eller hvide Knopsvaner, der har slået sig ned ved søen. Af og til ses også Fiskeørn.

Vandreture

Gammel Rye

Navnet Rye kommer af rydning, og byen må være opstået som en sådan. I århundreder var Rye hovedbyen i Midtjylland. Den lå centralt i krydset mellem østvest- og nordsydgående veje. Ved Rye blev der f.eks. afholdt ting, og på Galgebakken øst for Rye stod tingets galge. Her kunne tingsdommene straks forrettes.

Foruden sit ting var byen også søgt for sine helligkilder med helsebringende kraft. Skt. Sørenes kilde er stadig bevaret i skoven vest for byen. Vandet herfra skulle være særligt godt mod øjensygdomme. Efter reformationen blev tinget nedlagt og klostrene lukket. Rye mistede langsomt sin betydning, men bevarede længe sin status som markedsby.

En sidste opblomstring fik Gl. Rye i 1800-tallet som centrum for træskoproduktion. Overalt, hvor der var plads mellem gårdene, blev der bygget huse til træskomagere. I hvert andet hus boede en træskomand. På museet ved Gl. Rye Mølle findes en udstilling om træskofremstillingen, og om flyvepladsen og flygtningebyen, der lå på Rye Hede omkring 2. Verdenskrig.

Udsigt fra Galgebakken.

Galgebakken – ca. 3 km (P12)

Fra Mølle- og Træskomuseet i Gammel Rye starter den afmærkede vandretur til det lyngklædte område omkring Galgebakken, der ligger 101 m over havets overflade. Fra den afmærkede sti kan man gøre en afstikker ind i fårehegnet til Musebakke. Herfra er der flot udsigt over Mossø og området omkring Sukkertoppen.

De lyngklædte bakkedrag er delvist ryddet for selvsåede træer. Som et led i kommunens hedepleje er der indhegnet et område, der afgræsses med får. Der er fri adgang på hedearealerne også inden for fårehegnet.

Boes by

Boes er med sine bindingsværkshuse med smalle forhaver ud til landsbygaden en af de mest velbevarede byer i Søhøjlandet. Fra Boes går stien mod øst til toppen af det stærkt skrånende landskab. Herfra er der vid udsigt over Mossø til Yding Skovhøj. Mod sydvest går stien ned til bredden af Mossø, hvor de østvestgående strandvolde ses som skiftevis tørre egekratbevoksede sandbanker og fugtige elle- og pilekrat. Stien fortsætter via en træbro gennem sumpskove og tørre skræntskove til P13 ved Østergård. Disse ture indgår i **langtursvandrerruten Århus–Silkeborg–ca. 70 km** (se særlig folder).

Landsbygaden i Boes.

Fra P-plads ved Alken går der et stiforløb (spor) forbi Bjedstrup Skole og Gl. Alken. Den samlede længde er 5,7 km.

Praktiske oplysninger

Dørup Hestestald

Landskabsudstilling med vægt på fiskeri og sejlad på Mossø. Madpakkerum og toilet. Forten, Dørup.

Ferskvandsmuseet

Siimtoften, 8680 Ry. Tlf. 8652 2499. Åben maj-juni kl. 9-17, juli-august kl. 9-21, september-medio oktober kl. 9-17.

Museet på Gl. Rye Mølle

Møllestien 5, Gl Rye, 8680 Ry
Tlf. 8689 8675. Åben fra 1. maj - 30. september kl. 10-17.

Klostermølle

Udstilling om papir- og papproduktion, Voer Kloster samt om naturen og landskabet i området. I tørreladens overetage er der indrettet et fugletårn.

Klostermøllevej 48, 8660 Skanderborg.

Øm Kloster Museum

Munkevej 8, Emborg, 8680 Ry
Tlf. 8689 8194.

Åbningstider tirsdag-søndag:

April-maj kl. 10-16, juni-juli-august kl. 10-17, september-oktober (til og med uge 42) kl. 10-16. I skolernes ferier også åbent på mandage.

Badestranden ved Hem Odde.

Turistbureauer:

Brædstrup Turistinformation, Bredgade 9, 8740 Brædstrup. Tlf. 7575 2811.

Destination Skanderborg, Klostervej 3, 8680 Ry. Tlf. 8669 6600.

Skanderborg Turistinfo, Parkvej 10, 8660 Skanderborg. Tlf. 8669 6600.
www.visitskanderborg.com

Camping- og teltpladser:

Holmens Camping, Klostervej 148, 8680 Ry. Tlf. 8689 1762.

Gl. Rye Teltplads, Ryvej 40, 8680 Ry.

Tlf. 8689 8026. Kun for cyklister, vandrere og kanosejlere.

For flere oplysninger i området se:

www.ecomuseum.dk
www.bestigbjerg.dk

Andre muligheder for friluftsliv:

- Sejlad på Mossø er tilladt uden motor eller sejl, men reguleret på nogle af vandløbene.
- Motor- og sejlbådssejlad kræver særlig tilladelse.
- Landgang forbudt på Emborg Odde.
- Windsurfing er ikke tilladt på Mossø.
- Fiskeretten tilhører bredejerne.

Yderligere oplysninger fås på de lokale turistbureauer.

Naturbeskyttelseslovens regler:

Der er adgang til at gå og opholde sig:

- I offentlige skove også uden for stierne.
- I de private skove - kun på veje og stier.
- Udyrkede arealer, der ikke er hegnede.

Der er adgang til at gå og cykle på veje og stier i det åbne land og i skove.

Begrænsninger på private arealer:

- I private skove og på udyrkede arealer er der kun adgang fra kl. 6 til solnedgang.
- Ophold er ikke tilladt inden for 150 m fra bygninger.

Færdsel i naturen sker på eget ansvar - også på arealer med græssende dyr.

Udarbejdet 1995, revideret 2008 af:

Skov- og Naturstyrelsen	Tlf. 8682 0844
Skanderborg Kommune	Tlf. 8794 7000
Horsens Kommune	Tlf. 7629 2929